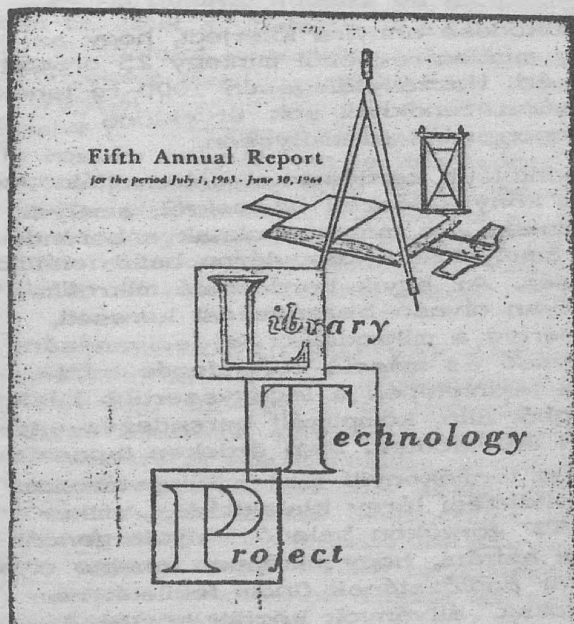

KÖNYVTÁRI BERENDEZÉS ÉS FELSZERELÉS, ÉSSZERÜSÍTÉS ÉS GÉPESÍTÉS AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

A *Library Technology Project* öt éve (1959-1964)

Összeállította Bassola Zoltán

1959. május elsején *Library Technology: a standards program on equipment and supplies* (Könyvtártechnológia: könyvtári berendezés és felszerelés szabványprogramja) néven érdekes vállalkozást indított el az ALA a Council on Library Resources anyagi támogatásával. A vállalkozás, amelyet általában csak *Library Technology Project*-nek (LTP-Könyvtártechnológiai Terv) néven szoktak emlegetni, - az alábbi négy célt tűzte maga elé:

1. könyvtártechnikai tájékoztatási központ felállítása;
2. berendezés- és felszerelés-kísérleti, illetve kipróbálási program kialakítása;
3. kutató- és fejlesztő program véghezvitele;
4. könyvtári berendezés és felszerelés szabványosításának előmozdítása.

A terv gondolatát a Council on Library Resources vetette fel. A szakképzett könyvtárosok túl sok időt kénytelenek fordítani olyan sablonmunka végzésére, amelyet éppen olyan jól, vagy még jobban el lehetne látni gépekkel is. Általában azonban nem tudják, milyen célra milyen gépek állnak rendelkezésre, azzal még kevésbé vannak tisztában, hogy könyvtáruk sajátos körülményei között a kapható berendezések közül melyek felelnének még legjobban. Az is nyilvánvaló, hogy sok sablon munkafajta végzésére még nem alakítottak ki megfelelő berendezést, illetve a meglévő gépek tökéletesítésre szorulnak.

A Council eredeti terve csak a meglévő szabványok összegyűjtésére és publikálására szorítkozott. Már mindjárt a munka kezdeti szakaszában nyilvánvalóvá vált azonban, hogy a szabványok javarésze elavult s így nem szabad beérni a meglévő berendezésekről szóló tájékoztatások terjesztésével. Ez a felismerés vezetett azután a vállalkozás fentebbi négy céljának kitűzésére és a terv kiszélesítésére.

A vállalat megindítása óta a LTP működéséről öt jelentést tett közzé: 1960, 1961, 1962, 1963 és 1964 évekről.

Ha a vállalkozás eredményességét a közzétett jelentések tükrében nézzük, akkor összefoglalóan a következő képet kapjuk.

Tájékoztatás. A könyvtártechnikai tájékoztató központ munkája a berendezésekről szóló katalógusok, a szükséges technikai irodalom számbavétele

mellett tevékenységének első szakaszában a kutatólaboratóriumok, berendezés-, felszerelés-gyárak látogatásából s ilymódon első kézből vett információk gyűjtéséből, valamint az üzleti és technikai folyóiratok dokumentálásából állt. Ehhez járul később minden olyan kiállítás megtekintése, ahol új berendezés fellelését sejtették. Figyelemmel kísérték azután azt is, milyen eredménnyel alkalmazták a különféle készülékeket, berendezési tárgyakat az egyes könyvtárakban. Ezzel az adatgyűjtő munkával párhuzamosan folyt a tulajdonképpeni feladat ellátása is: a könyvtárosok technikai tájékoztatása. A kezdetben fáradságos egyéni választól később - a kérdések gyakoriság és tárgy szerinti csoportosítása alapján sokszorosított válasz-sablonokkal helyettesítették. Így a munka leegyszerűsödött s a rendes kerékvágásba zökkent.

Az utolsó év folyamán a központ működése annyira kiterjedt, hogy az Amerikai Egyesült Államokon felül a világ minden részéből mintegy 25 ország könyvtárosai fordultak hozzá felvilágosításért. Hozzávetőlegesen 1000-re tehető az utolsó évben adott írásos válaszok száma, rendkívül sok érdeklődő jelentkezett azonban ezenkívül mind telefonon, mind személyesen.

Az érdeklődők a központot a legkülönfélébb kérdésekkel ostromolták. Az egyik könyvtáros jegyzéket kért azokról a könyvkötészeti üzemekről, amelyek könyvtári könyvek bekötésével is foglalkoznak, - a másik azoknak a berendezési tárgyakkal a listájára volt kíváncsi, amelyekre a könyvtáron belül felállított könyvkötészet működése során van szükség. Az egyik hordozható mikrofilm-berendezés iránt érdeklődött, - a másik olyan olvasó-berendezést keresett, ami mindenféle mikro-formátumu anyag, ideértve a mikrocsíkok is, leolvasására alkalmas, - a harmadik meg mikrofilm-leolvasó és másoló-berendezés iránt érdeklődött. A katalógus-cédulák másolása tekintetében a legegyszerűbb kézi-hajtású berendezésektől kezdve a több tagból álló, komplikált berendezés-egységekig, minden ilyen jellegű készülék után érdeklődtek. Igen érdekes tapasztalatra tettek szert azzal kapcsolatban, miként termékenyíti meg a könyvtárosok fantáziáját egyik vagy másik könyvtári berendezési tárgy kialakítása. Amikor például tudomást szereztek róla, hogy a LTP görgőkön haladó könyvtargoncák kikísérletezésébe fogott, érdeklődni kezdtek aziránt, hogy miképpen lehetne olyan görkorcsofákat kialakítani, amelyek a raktár padlózatának finom felületét nem sértik fel, viszont a raktári segédalkalmazottak állványok közötti közlekedésének meggyorsítására alkalmasak.

Kipróbálás, kutatás, szabványosítás.

A kipróbálás programjának keretében kettős célt tűztek ki maguk elé:

1. ahol szabványok vannak, ott annak megállapítását, mennyiben felelnek meg a rendelkezésre álló felszerelési tárgyak, eszközök a szabványok előírásának;
2. ahol pedig nincsenek szabványok, ott a számításba jöhető termékek eredményesség szempontjából történő összehasonlítását. Az utóbbi esetben tartozó műveletek gyakran szabványok kialakításának alapjául szolgáltak.

A kutatás célját olyan gépek, eszközök, felszerelési tárgyak, eljárások kialakításában jelölték meg, amelyek még nem állnak rendelkezésre, de amelyekre szükség lenne a könyvtári munkában.

Bár a könyvtári szabványok létesítését - a katalóguscédulák szabványosításának szorgalmazásával - már Melvil Dewey 1876-ban megkezdte, még mindig több könyvtári felszerelési tárgyra és anyagra vonatkozóan nem jött létre ilyen irányban egyértelmű megállapodás. Más esetekben meg, - mint pl. a katalóguscéduláknál, - a szabványosítás csak egyetlen szempontu, mert csak az alakra vonatkozik, s figyelmen kívül hagyja az anyag milyenségét, minőségét,

fizikai és kémiai tulajdonságait. Nem teljes a szabvány a könyvtári butorzat, a könyvvállványok és számtalan más felszerelési tárgy esetében sem.

Az American Standards Association (Amerikai Szabványügyi Szövetség) belátva a könyvtári vonatkozású tárgyak és anyagok szabványosításának szükségességét, felállította Z85 osztálybizottságát s ennek feladatává tette a szükséges munka elvégzését. A bizottság 3 albizottságban látja el feladatát, amelyek közül: az 1. számú albizottság az acél könyvvállványok, a 2. számú albizottság a könyvtári butorzat, a 3. számú albizottság a könyvtári felszerelések szabványosításának ügyeit irányítja.

A kipróbálás, kutatás és szabványosítás körébe vágó munkák terén - a három területet egybefogva - a LTB munkássága az alábbi eredményeket mu-

Vizsgálatot végeztek a katalóguskártya tartósságáról. A vizsgálat eredményeként megállapították, hogy legtartósabb az alacsony savtartalmú, 100 %-os rongyból készült kártya. A 100 %-os rongytartalmú, de rövid, gyenge pamutrostot is tartalmazó kártya-anyag azonban már kevésbé tartós, mint az, ami erős rostból készült. Az is tisztázódott, hogy nagyigénybevételű kártyákhoz alacsony savtartalmú, erős és új pamutrostokból készült anyag szükséges, míg a kisebb igénybevételű kártyákhoz az erős, jól tisztított vegyi farostokból készült alacsony savtartalmú anyag is megfelel.

Az erre vonatkozó jelentést 1962. decemberében tették közzé. (Permanence and durability of library catalog cards - Könyvtári katalóguskártyák tartóssága.)

A katalóguskártyák sokszorosítására vonatkozó vizsgálat is befejeződött. Ennek első szakaszában a katalóguskártya sokszorosítására szolgáló jelenlegi eljárásokat és berendezéseket vették szemügyre, megállapították az egyes eljárások költségeit, valamint azt, milyen nyomtatott kártyák állnak rendelkezésre. A sokszorosítás módját több könyvtárfajtában a helyszínen ellenőrizték. A vizsgálat második szakaszában új sokszorosító berendezés szerkesztésének és gyártásának szempontjait tisztázták. A vizsgálatról szóló jelentés ugyan már elkészült, kiadásával azonban egyelőre még várnak. A legutóbbi időben ugyanis olyan fontos új fejlemények következtek be a kártya-feldolgozás terén, hogy kívánatosnak látszik az ezen eljárásokra vonatkozó tájékoztatási anyag számbavétele is.

Befejeződött a könyvmásoló-berendezések összehasonlító vizsgálata is. A vizsgálat kiterjedt mind a berendezésekre, mind a felhasznált anyagokra. Különös tekintettel voltak az ilyen kérdések megvilágítására; az expozíció hatása az élességre és a kontrasztokra; az optimális mezőélesség és egyes papírok tartósságának meghatározása; a bekötött művek vastagsága okozta egyenlenségek; a megvetemedett fedőlap hatása a másolatok minőségére; a berendezés tisztításához szükséges idő mennyisége; az élesség és az expozíció szélességi értékek meghatározása más-más anyag esetében; különböző fényképmásoló papírok színérzékenysége; emulzió-gyorsaság összehasonlítása; mező-megvilágítás térképezése. A program keretében húsz, főként kötött művek másolására szolgáló berendezést vizsgáltak meg. A jelentést 1962. januárjában tették közzé. (Photocopying from bound volumes. A study of machines, methods and materials. - Kötött könyvekből való fénymásolás. Gépek, eljárások és anyagok vizsgálata.)

A könyvkölcsönzés-nyilvántartásra vonatkozó vizsgálat során száznégy reprezentatív jellegű iskolai, szak-, közművelődési, főiskolai és egyetemi könyvtárban elemezték az alkalmazott eljárásokat. A vizsgálat kiterjedt mind a nyilvántartás módjára, mind pedig a felmerülő költségekre. Olyan eljárás mód egy sem akadt, amely változtatás nélkül minden könyvtárfajtában egyaránt lenne alkalmazható. A jelentést 1961. júliusában tették közzé. (Study of circulation control systems - Könyvkölcsönzés-ellenőrzési eljárások vizsgálata.)

A jelentésben ismertetett eljárásokat időnként az időközben alkalmazott új eljárások közlésével fogják kiegészíteni. Az összesítő jelentésen kívül külön-külön kézikönyvben foglalták össze az egyes könyvtárfajtáknak leginkább megfelelő nyilvántartási eljárások leírását.

Kiemelkedik a kölcsönzés-nyilvántartási eljárások közül a Little Giant (Kis Óriás) elnevezésű önműködő nyilvántartó berendezés. Erre vonatkozóan a szabadalmi igényt már bejelentették és ajánlat is érkezett a berendezés sorozati gyártására vonatkozóan. A készülék főként közművelődési könyvtárak céljaira szolgál.

A könyvtártűzre és könyvtár-biztosításra vonatkozó vizsgálat során a mai tűzvédelem hatásosságának megállapítása végett könyvtárak tűzoltó-berendezéseit, tűzvédelmi eljárásait tanulmányozták. Tüzeset kísérleteket is végeztek különféle típusú és szerkezetű könyvtárakban és számbavették az ismertebb könyvtártűzekből levonható tanulságokat. Megállapították a könyvtárbiztosítás alapelveit. A programról szóló jelentést könyvtári kézikönyv alakjában tették közzé 1963. júniusában. (Protecting the library and its resources: A guide to physical protection and insurance. A könyvtár és állományának védelme. Tájékoztató a könyvtár fizikai védelméről és biztosításáról)

A könyvkötészeti minőségi előírások elkészítésének programja keretében negyvennégy könyvtárat látogattak végig. Ennek során a könyvtárak könyvkötészeti szükségleteit, valamint azon könyvkötés-kategóriákat vették számba, amelyekre vonatkozóan teljesítmény-előírásokra van szükség. A vizsgálat jelenlegi, második szakaszában a következő feladatok várnak megoldásra:

1. könyvtári és kiadói kötés-fajták kipróbálására szolgáló berendezés és eljárás, valamint teljesítmény-szabványok kialakítása;
2. öt könyvtári kötés-fajtának, nevezetesen: erős igénybevételű kibíró, nagyformátumu, kevéssé használt, zenemű-anyag, szépirodalmi anyag kötésének szabványa és minőségi előírása;
3. általános kiadói kötés, erőteljesebb gyermek-könyv kötés, súlyos és könnyű előkötés (prebindings) szabványa és minőségi előírása.

Sikerült olyan készüléket kialakítani, amely mintegy 80-90 %-ban utánozni tudja a könyv használat közben bekövetkező fizikai romlását. A berendezés segítségével összesen 500 db. könyvvel folytattak kísérletet. Ezek során kiderült, hogy az A-osztályú kötésfajta 4-6-szor annyi ellenállást tanúsít a károsodással szemben, mint a közönséges kiadói kötésfajta. Mintegy huszonhat egyetemi könyvtár közönséges könyvtári használat során is tapasztalatokat gyűjt a kétfajta kötés összehasonlítására.

Kialakították a könyvek szállítására alkalmas könyvtáskának a prototípusát is. Az összetelható könyvtáska kanavász-akasztókkal és Velcro-erősítővel van ellátva, úgyhogy ugyanaz a táska több könyvméret-fajtának szállítására is alkalmas. A belső rögzítés következtében a könyv tulajdonképpen mozdatlanul, függőhelyzetben van s így semmiféle károsodás sem érheti. A laboratóriumi kísérletek során kitűnt, hogy még a legbrutálisabb igénybevétel esetén sem sérültek meg benne a kötött folyóirat-csomók. A könyvtartó-táska négy méretben készül; sorozati előállítására a tárgyalások most vannak folyamatban.

Kialakítottak - három méretben - broszura-dobozt is. Előnye többek között, hogy lapos állapotban szállítható. Ez a doboz-fajta a piacon már kapható. 1964. februárjára tervezték vulkánfibr lemezből készülő kéziratos dobozok kialakítását. A doboznak a következő tulajdonságokkal kell rendelkez-

nie: alacsony mérvu savtartalom, tűzbiztonság, féreg-és penészmentesség.

Bár a LTP egyik legelső vállalkozása volt a jobbminőségű napilap-tartó keret kialakítása, az első prototípusok nem voltak megfelelőek. Csak a negyedik év végére sikerült a megfelelő típust előállítani. Sorozati gyártására a tárgyalások most vannak folyamatban.

A mikrofilmekről való teljes nagyságu pozitív másolatok készítésének jelenlegi eljárásaival, berendezéseivel foglalkozó program eredményeiről a következő jelentés számolt be; R. Hawken: Enlarged prints from library microforms. /Könyvtári mikroformátumok nagyítása/.

Folyamatban van olyan "mikrofilm- megtaláló " olvasóberendezés kialakítása, amivel a pergő mikrofilm-tekercs abban a pillanatban megállítható, amikor a kívánt mikrofilm-kocka levetítődik.

Több kisebb (így például ragasztóanyagokra, filmfelületeket védő anyagokra stb. vonatkozó) vizsgálaton felül néhány nagyobb jellegű programot a LTP működésének negyedik éve folyamán indítottak el. Ezek közül kiemelkednek a következők:

Könyvtári butorzat kézikönyvének szerkesztésére adtak ki megbízatást. A kézikönyv magában foglalja a könyvtári butorzat minden fajtájának kialakulását, szemléltető ábrákkal történő leírását, illetve ismertetését. A butorzat beszerzésének módjáról külön fejezet fog szólni.

Ugyancsak kézikönyvet kívánnak szentelni a könyvtári épületek padlózatának és a padlózat beborítására szolgáló anyagok ismertetésére.

Külön program foglalkozik annak a kérdésnek vizsgálatával, miképpen lehetne az Amerikai Egyesült Államokban kevésbé elterjedt mikrocik terén megfelelő szabványt kialakítani, másrészt pedig a mikrocik alkalmazását szélesebb területeken biztosítani.

Befejeződött az a vizsgálat, ami olyan könyvtargonca - görgők kipróbálására irányult, amelyek nagyobb terhelésű könyvtargoncáknak szőnyeggel fedett padlózaton való mozgatására is alkalmasak. Legmegfelelőbbnek a kemény gumi, illetve plasztik anyaggal fedett görgők mutatkoztak.

Az ALA 1961 őszen külön bizottságot állított fel az ugynevezett Barrow-féle tartóspapír további tökéletesítésére, felhasználására és teljesítményszabványok kialakítására.

Az American Standards Association Z85 osztálybizottságának első számú albizottsága elkészítette az acél könyvvállványok tervezetét.

A Council on Library Resources az eredetileg rövidebb működési időre tervezett Library Technology Project tevékenységét 1966. június 30-ig meghosszabbította. Az ALA is tervbevette a LTP anyagi támogatását -évről évre növekvő arányban. 1962 ősztől kezdve könyvtárosokból álló hat tagú új tanácsadó bizottság támogatja a LTP-t munkásságában.

* * *

A Library Technology Project évi jelentései P 127 raktári jelzeten találhatók a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban.